



## TABIY RESURLAR VA ULARDAN OQILONA FOYDALANISH CHORA-TADBIRLARI

**Rasulova Zohida Sindarovna**

*Buxoro innovatsiyalar universiteti Tabiiy fanlar nazariyasi va uning o'qitish metodikasi fan o'qituvchisi*

[zohodarasulova1@gmail.com](mailto:zohodarasulova1@gmail.com)

**Hamidova Sarvaroy Ilhomjon qizi**

*Buxoro innovatsiyalar universiteti talabasi*

[sarvaroyhamidova0@gmail.com](mailto:sarvaroyhamidova0@gmail.com)

**Musayeva Saodat O'rol qizi**

*Buxoro innovatsiyalar universiteti talabasi*

[musaevasaodat367@gmail.com](mailto:musaevasaodat367@gmail.com)

**Kirbayeva Gulnora Xusan qizi**

*Buxoro innovatsiyalar universiteti talabasi*

[kirbayevag@gmail.com](mailto:kirbayevag@gmail.com)

**Qambarova Shahnoza Mansurovna**

*Buxoro innovatsiyalar universiteti talabasi*

[Shahnozmurtazayeva@gmail.com](mailto:Shahnozmurtazayeva@gmail.com)

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada tabiiy resurslarning insoniyat hayotidagi ahamiyati, ularning cheklanganligi va zamonaviy ekologik muammolar fonida ulardan oqilona foydalanish zaruriyati tahlil qilinadi. Muallif tomonidan tabiiy resurslardan samarali foydalanishning huquqiy, iqtisodiy, texnologik va tashkiliy chora-tadbirlari tizimlashtirilgan. Xususan, O'zbekiston misolida energiya resurslarini tejash, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy etish, suv resurslaridan samarali foydalanish, ishlab chiqarishga "yashil" texnologiyalarni tatbiq qilish va raqamlashtirish orqali nazoratni kuchaytirish kabi amaliy chora-tadbirlar yoritilgan. Maqolada, shuningdek, aholining ekologik madaniyatini oshirish va davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlarining ahamiyati asoslab berilgan.

**Kalit so'zlar:** tabiiy resurslar, oqilona foydalanish, ekologik xavfsizlik, energiya samaradorligi, qayta tiklanuvchi energiya, "yashil" iqtisodiyot, suv tejovchi texnologiyalar, raqamlashtirish.

**Abstract.** This article analyzes the importance of natural resources in human life, their limitations and the need for their rational use against the background of modern environmental problems. The author systematizes legal, economic, technological and organizational measures for the effective use of natural resources. In particular, on the example of Uzbekistan, practical measures such as saving energy resources, introducing renewable energy sources, effective use of water resources, introducing "green" technologies into production and strengthening control through digitalization are highlighted. The article

also substantiates the importance of increasing the ecological culture of the population and state regulatory mechanisms.

**Keywords:** natural resources, rational use, environmental safety, energy efficiency, renewable energy, "green" economy, water-saving technologies, digitalization.

**Аннотация.** В данной статье анализируется значение природных ресурсов в жизни человека, их ограничения и необходимость рационального использования на фоне современных экологических проблем. Автор систематизирует правовые, экономические, технологические и организационные меры по эффективному использованию природных ресурсов. В частности, на примере Узбекистана выделены практические меры, такие как экономия энергоресурсов, внедрение возобновляемых источников энергии, эффективное использование водных ресурсов, внедрение «зеленых» технологий в производство и усиление контроля посредством цифровизации. В статье также обосновывается важность повышения экологической культуры населения и государственных регулирующих механизмов.

**Ключевые слова:** природные ресурсы, рациональное использование, экологическая безопасность, энергоэффективность, возобновляемая энергия, «зеленая» экономика, водосберегающие технологии, цифровизация.

Insoniyat jamiyatining mavjudligi va taraqqiyoti bevosita tabiiy resurslarga bog'liq. Yer osti boyliklari, suv, havo, o'simlik va hayvonot dunyosi insoniyatning asosiy hayot manbai hisoblanadi. Biroq, sanoatlashuv, aholi sonining o'sishi va iste'molning keskin ortishi tabiiy resurslarning tugab borish xavfini keltirib chiqarmoqda. Ayniqsa, 20-21-asrlarda resurslardan noo'rin foydalanish natijasida ekologik muvozanatning buzilishi, iqlim o'zgarishi, suv tanqisligi va biologik xilma-xillikning kamayishi global muammolardan biriga aylandi.

O'zbekiston Markaziy Osiyo mintaqasida joylashgan bo'lib, o'ziga xos tabiiy resurs salohiyatiga ega. Mamlakatda energetika, suv, yer va mineral resurslardan samarali foydalanish masalasi nafaqat iqtisodiy taraqqiyot, balki ekologik xavfsizlik nuqtai nazaridan ham dolzarb hisoblanadi. O'zbekiston respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan 2025-yil mart oyida o'tkazilgan yig'ilishda ta'kidlanganidek, 2030-yilga borib mamlakat aholisi 41 millionga yetishi va iqtisodiyot 2 barobar o'sishi kutilayotgan bir sharoitda energiya resurslariga bo'lgan talab 1,5 barobar ortadi. Bu esa yangi loyihalarni ishga tushirish bilan birga, energiyani tejash choralarini ko'rishni taqozo etadi.

Ushbu maqolaning maqsadi – tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning nazariy asoslarini, mavjud muammolarni va ularni bartaraf etish bo'yicha amalga oshirilayotgan hamda taklif etilayotgan chora-tadbirlarni tizimli tahlil qilishdan iborat.

### 1. Tabiiy resurslar tushunchasi va tasnifi

Tabiiy resurslar – bu insoniyat tomonidan moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirish uchun foydalaniladigan tabiat elementlari majmuidir. Ular quyidagi asosiy mezonlar bo'yicha tasniflanadi:



### **Kelib chiqishiga ko'ra:**

Mineral resurslar (foydali qazilmalar)

Biologik resurslar (o'simlik va hayvonot dunyosi)

Suv resurslari

Yer resurslari

Iqlim va atmosfera resurslari

### **Tugash darajasiga ko'ra:**

Qayta tiklanmaydigan resurslar (neft, gaz, ko'mir, ruda)

Qayta tiklanadigan resurslar (quyosh energiyasi, shamol energiyasi, gidroenergetika)

Nisbatan qayta tiklanadigan resurslar (o'rmonlar, tuproq, toza havo)

### **Foydalanish yo'nalishiga ko'ra:**

Sanoat resurslari

Qishloq xo'jaligi resurslari

Rekreatsion (dam olish va sog'lomlashtirish) resurslari

Tabiiy resurslarning cheklanganligi, ayniqsa qayta tiklanmaydigan turlarining tugab borishi, ularga bo'lgan munosabatni tubdan o'zgartirishni talab qiladi. Bu esa "oqilona foydalanish" tushunchasining markaziy masalaga aylanishiga sabab bo'lmoqda.

## **2. Oqilona foydalanish tamoyillari**

Ilmiy asoslanganlik: resurslardan foydalanish ilmiy tadqiqotlar va aniq hisob-kitoblarga tayanishi lozim.

Komplekslik: bir hududda mavjud bo'lgan barcha resurslardan bir-biriga zarar yetkazmagan holda foydalanish.

Tizimlilik: resurslardan foydalanish, qayta tiklash va muhofaza qilishning yagona tizimini yaratish.

Iqtisodiy samaradorlik: resurslardan maksimal foyda olish bilan birga minimal zarar yetkazish.

Ekologik xavfsizlik: atrof-muhitga salbiy ta'sirni minimallashtirish .

## **3. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning asosiy chora-tadbirlari Qonunchilik va huquqiy mexanizmlar**

Tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning samarali usullaridan biri bu mustahkam huquqiy bazani yaratishdir. O'zbekistonda bu borada bir qator qonun va qarorlar qabul qilingan. Jumladan, Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 6-iyuldagi "Tabiiy gaz resurslaridan oqilona foydalanish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 387-sonli qarori asosida "U-Gaz" tizimi joriy etilgan. Ushbu tizim avtotransport vositalariga gaz to'ldirish kompressor stansiyalarida (AGTKSH) tabiiy gaz sarfi hisobini real vaqt rejimida yuritish, noqonuniy foydalanish holatlarining oldini olish imkonini beradi .

Shuningdek, mahalliy hokimiyat organlari tomonidan o'simlik dunyosi obyektlaridan umumiy foydalanishni tartibga solish bo'yicha qarorlar qabul qilinmoqda. Bu qarorlar yaylovlar, pichanzorlar va o'rmonlardan foydalanish normalarini belgilaydi .





### **Energetika sohasida samaradorlikni oshirish**

Energetika resurslari har qanday mamlakat iqtisodiyotining asosini tashkil etadi. O'zbekistonda energiya resurslarining eng ko'p sarfi sanoat tarmoqlariga to'g'ri keladi. Eski davrlarda qurilgan zavodlar ekologiya va energiya samaradorlik talablariga javob bermaydi. Shu bois so'nggi yillarda iqtisodiyot sohalari energiya samaradorlik jihatidan yangilanmoqda.

Amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar natijasida Samarqand, Sirdaryo va Jizzax viloyatlarida o'tkazilgan o'rganishlar natijasida 870 million kilovatt soat elektr va 420 million kub metr gazni iqtisod qilish imkoniyatlari aniqlandi. Xususan, ushbu viloyatlardagi kichik va o'rta sanoat korxonalarida 35 mingga yaqin eskirgan uskunalarni tejamkorlariga almashtirish orqali yiliga 385 million kilovatt soat elektr va 50 million kub metr gaz tejash mumkin.

### **Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish**

Qayta tiklanmaydigan resurslarning tugab borishi muqobil energiya manbalariga e'tiborni kuchaytirmoqda. O'zbekiston quyosh va shamol energiyasidan foydalanish bo'yicha katta salohiyatga ega. Prezident yig'ilishida ta'kidlanganidek, 300 ta mahallada 100 megavattli kichik quyosh stansiyalari barpo qilish orqali bir yilda 45 million kub metr gaz tejash mumkin.

### **Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy etish quyidagi afzalliklarga ega:**

Atmosferaga chiqariladigan zararli gazlar hajmining kamayishi

Tabiiy resurslarning tejaliishi

Energetika mustaqilligining oshishi

Uzoq hududlarni energiya bilan ta'minlash imkoniyati

Suv resurslaridan samarali foydalanish

Suv resurslarining tanqisligi Markaziy Osiyo mintaqasi, xususan O'zbekiston uchun eng dolzarb muammolardan biridir. Farg'ona vodiysi misolida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, suv resurslaridan oqilona foydalanish uchun kompleks yondashuv talab etiladi.

Suv resurslarini tejash bo'yicha quyidagi chora-tadbirlar muhim ahamiyat kasb etadi:

### **Texnologik chora-tadbirlar:**

Suv tejovchi sug'orish texnologiyalarini (tomchilatib sug'orish, yomg'irnatib sug'orish) joriy etish

Suv o'tkazmaydigan kanallar qurish

Suv hisoblagichlarini o'rnatish

Oqova suvlarni qayta ishlash va qayta foydalanish

### **Tashkiliy chora-tadbirlar:**

Suvdan foydalanishni rejalashtirish

Suv resurslarining davlat kadastrini yuritish

Suv iste'moli ustidan nazoratni kuchaytirish

Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish (transchegaraviy suv resurslari bo'yicha)

Suv tejovchi texnologiyalarni joriy etish nafaqat suv resurslarini tejaydi, balki tuproq meliorativ holatini yaxshilaydi va qishloq xo'jaligi mahsulotlarining hosildorligini oshiradi.



## **Ekologik madaniyat va ta'lim**

Texnik va huquqiy chora-tadbirlar bilan bir qatorda, aholining ekologik madaniyatini oshirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Prezident yig'ilishida ta'kidlanganidek, ishxonalar va uy-joylarda energiyani tejash madaniyatini oshirish, elektr va gazni behudaga yoqib qo'ymaslik, quyosh panellari va boshqa muqobil manbalardan foydalanish kabi odatlarni shakllantirish katta hajmdagi resurslarni tejash imkonini beradi .

### **Ekologik madaniyatni oshirish yo'nalishlari:**

Ta'lim tizimida ekologiya fanlariga alohida e'tibor qaratish

OAV va ijtimoiy tarmoqlar orqali targ'ibot ishlarini olib borish

Ekologik aksiyalar va tadbirlarni tashkil etish

Resurslarni tejash bo'yicha amaliy ko'nikmalarni shakllantirish (masalan, maishiy chiqindilarni saralash, suv va energiyani tejash)

### **Hududiy xususiyatlar va maxsus yondashuvlar**

Tabiiy resurslardan foydalanishda hududlarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish muhim. Masalan, Farg'ona vodiysi viloyatlarida aholi zich joylashganini hisobga olib, ularni energiya bilan ta'minlashda alohida yondashuv ishlab chiqish vazifasi qo'yilgan. Bu tajriba bosqichma-bosqich boshqa hududlarda ham joriy etilishi ko'zda tutilmoqda .

Shuningdek, cho'l va yaylov hududlarida suv resurslaridan foydalanish, tog'li hududlarda gidroenergetika salohiyatidan foydalanish, shaharlarda "yashil" qurilish standartlarini joriy etish kabi masalalarda hududiy yondashuvlar ishlab chiqish talab etiladi.

Shaharlarda qurilish faoliyatini ekologizatsiyalash masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Fuqarolarning qulay atrof tabiiy muhitga ega bo'lish huquqini ta'minlash, shaharlar va boshqa aholi punktlarida yer, suv, yer osti boyliklari va boshqa tabiiy resurslardan foydalanish jarayonida ekologik normativlarga rioya qilish, hududlarni oqilona zonalashtirish kabi masalalar dolzarbligicha qolmoqda .

Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish nafaqat iqtisodiy samaradorlik, balki ekologik xavfsizlik va kelajak avlodlar oldidagi mas'uliyat nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonda bu borada keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda: energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy etish, suv tejovchi texnologiyalarni qo'llash, raqamlashtirish orqali nazoratni kuchaytirish va aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish bo'yicha tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish quyidagi asosiy yo'nalishlarda kompleks yondashuvni talab qiladi:

1. Huquqiy-me'yoriy bazani takomillashtirish – barcha turdagi tabiiy resurslar bo'yicha kadastr tizimlarini yagona huquqiy asosga keltirish, noqonuniy foydalanish uchun javobgarlikni kuchaytirish.

2. Texnologik modernizatsiya – eskirgan uskunalarni tejamkor texnologiyalar bilan almashtirish, ishlab chiqarishda energiya va resurs tejamkor texnologiyalarni joriy etish.



3. Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish – quyosh, shamol va kichik GESlar orqali elektr energiyasi ishlab chiqarishni kengaytirish.

4. Raqamlashtirish va monitoring – resurslar sarfini real vaqt rejimida kuzatish va hisobga olish tizimlarini takomillashtirish.

5. Ekologik ta'lim va tarbiya – aholida resurslarni tejash madaniyatini shakllantirish, ekologik bilimlarni oshirish.

Faqatgina davlat, biznes va fuqarolik jamiyatining hamkorligi, ilg'or texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarni qo'llash orqali tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga erishish mumkin. Bu esa o'z navbatida barqaror iqtisodiy o'sish, ekologik xavfsizlik va kelajak avlodlar uchun munosib hayot muhitini ta'minlashning asosiy omili hisoblanadi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. “Energiya samaradorligini oshirish tadbirlari bo'yicha axborot berildi” “O'zbekiston milliy elektr tarmoqlari” AK, 27.03.2025

2. Uzakova G.Sh. “Shaharlarda qurilish faoliyatini ekologizatsiyalashning huquqiy masalalari” Toshkent davlat yuridik universiteti, 2022

3. “Ayrin “zapravka”lar faoliyatiga cheklovlar kiritiladi” Yuz.uz, 11.06.2025

4. “Hozirgi kundagi ekologik muammolarning yechimi” Zenodo, 30.01.2025

5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Tabiiy gaz resurslaridan oqilona foydalanish chora-tadbirlari to'g'risida”gi 387-sonli qarori, 06.07.2024

6. Raxmonov G.A. “Farg'ona vodiysida suv xavfsizligi borasidagi yondashuvlar” Farg'ona Davlat Universiteti, 2024

7. Toshboyeva R.S. “Iqlim o'zgarishi sharoitida tabiiy resurslar to'g'risidagi kadastr ma'lumotlarini taqdim etish masalalari” Ekologiya xabarnomasi, 2022

